

УДК 141.78

Ірина Колієва
(м. Дніпропетровськ)

ЖІНОЧА СУБ'ЄКТИВНІСТЬ У ПОСТМОДЕРНОМУ СВІТІ «НОВОГО ФЕМІНІЗМУ»

Питання теоретичного обґрунтування суб'єктивності жінок розглядають у постмодерністському дискурсі феміністської філософії. Авторка зазначає, що неприпустимим спрощенням є намагання репрезентувати жіночу суб'єктивність у постійних термінах. Сьогодні актуальним є філософське осмислення проблематики перформанса, фотографії, медіа, які мають культурну та соціальну значущість, важливу для сучасної репрезентації жінок у постмодерному світі «нового фемінізму».

Ключові слова: жіноча суб'єктивність, фемінізм, гендер, суб'єкт, об'єкт, клас, раса, сексистський дискурс, ресигніфікація.

На сьогоднішній день перед феміністською думкою та гендерними дослідженнями стоять такі складні завдання, які раніше не були актуальні. У результаті своєї успішної діяльності феміністські проекти сьогодні перетинаються з іншими проектами – класовими, расовими, етнічними, культуральними, створюючи ділеми, у тому числі, і ділему пріоритетів. В останні роки неодноразово робили спроби проголосити кінець фемінізму, наголосивши, що сьогодні ми маємо справу з «наслідками» фемінізму [12]. Розглядалися також причини, із яких фемінізм повинен «закінчитися». Одні дослідники вважають, що фемінізм є вже переможеною ворожою «мертвою ходою», яка протистоїть феміністській теорії та феміністському руху, висміюючи і карикатурно їх інтерпретуючи [10]. Інші вчені стверджують, що фемінізм «потьмянів» та відійшов у тінь, став ірелевантним у новій «постпатріархатній» ері, й, оскільки він досяг своїх цілей, необхідність у ньому сама по собі відпала [12]. Однак феміністські проекти – як теоретичні, так і практичні – залишаються й досі актуальними, більше того, резонансними і животрепетними. Вони й відрізняються, й дуже зале-

жать від контексту, від своєї соціальної локації. Сьогодні фемінізм значною мірою є локальним, національним та інтернаціональним, перебуваючи під впливом «горизонтів глобалізації». У той же час у наші дні фемінізм менш помітний, ніж сто, п'ятдесят чи тридцять років тому. Останній факт, переважно, пов'язаний із тим, що багато проектів, що направлені на гендерну рівність, не визначають себе як «феміністські», і, частково, з тим, що форми, які приймає сьогодні фемінізм, змінилися до невпізнання, адже саме слово «фемінізм» дослідники схильні не використовувати, замінюючи його «гендером», яке часто вживають як синонім «фемінізму». До того ж існує політичний тиск не використовувати термін, який піддається такій критиці, більше того, який є аж надто невідповідним для «справжніх жінок».

У зв'язку з цим виникає досить виправдане питання щодо «суб'єкта» фемінізму. Більшість феміністів-теоретиків вимушені оперувати концептом «жінки», визнаючи – слідом за Дж. Батлер, – що розгляд суб'єктивності жінок у стійких та постійних термінах є неприпустимим спрощенням. У царині феміністських політик поняття «жінки» виявляється дуже суперечливим, оскільки в різних історичних контекстах стать не завжди послідовно конститується, а також тому, що стать перетинається з расовими, класовими, етнічними, сексуальними та іншими модальностями дискурсивно конституційованих ідентичностей. Заява про те, що повинна існувати універсальна основа фемінізму, призводить до необхідності розглядати патріархат, який визначає для жінки загальний досвід підпорядкування. Однак деякі дослідники вважають, що таке розуміння патріархату не дозволяє пояснити практики статевого пригнічування в конкретних випадках [3, с. 100–106].

У «пострадянському» фемінізмі дослідники значно частіше стали застосовувати термін «гендерний режим» у значенні, яке є синонімічним «патріархату». Гендерні режими – це системи гендерних відносин, пише С. Уолбі [13, с. 7]. Форми гендерних відносин в економіці, політиці, цивільному суспільстві взаємопов'язані в тому сенсі, що зміна гендерних відносин в одній з інституціональних областей тягне за собою зміни в інших сферах. Гендерні режими приймають різні форми, але, як визнають дослідники гендеру, найважливішою залишається відмінність між приватною, домашньою та публічною, суспільною сферами. Саме ці сфери й досі визначають суб'єктивацію індивіда – чоловіка чи жінки у сві-

ті постмодерних трансформацій, незважаючи на те, що сам фемінізм, що досить змінився на початку ХХІ століття, формулює нові гендерні політики для нової «постсучасної» людини.

Слід зазначити, що зміну ролі політичного суб'єкта дослідники розглядають у його/її аспектах агента і/чи актора. У цілому стверджується, що уявлення про політичний суб'єкт як про актора, що приймає рішення та діє відповідно до своїх інтересів і/чи цінностей, глибоко укорінено в сучасній культурі [1, с. 181–193]. У той же час загальновідомо, що наприкінці ХХ ст. у процес прийняття політичних рішень на Заході залучається багато суб'єктів, які раніше в ньому ніколи не брали участь, і це, насамперед, жінки. У зв'язку з цим, висновок про зникнення актора, який було зроблено деякими сучасними соціологами, звучить досить проблематично. Так, М. Кастельс і Дж. Юрі пропонують концепцію глобальних потоків та мереж, у яких діючий суб'єкт відсутній, оскільки не може вплинути на потік інформації, сировини, товарів тощо [2]. На наш погляд, останнє безпосередньо пов'язане з інформаційними технологіями, з медіа-впливом. У цьому випадку особливо важливим є те, що, на думку вчених, аналітика медіа вимагає відмови від суворості опозицій за умови утримання їх у єдності суб'єкта й об'єкта, сутності та явища, внутрішнього та зовнішнього [4].

Досить цікавим у контексті такої тематики є такий оксюморон В. Савчука як «мислення тілом». У класичній філософії завжди було очевидним, що будь-яке мислення тілом, навіть якщо тіло в цьому мисленні виходить на перший план, залишається все ж таки мисленням, бо мислити тілом неможливо, адже мислить думка, а тіло не мислить. Але, як стверджують постмодерністи, виникають певні порушення в роботі мислення. У сучасній культурі до таких «порушень» відносять різноманітні практики-перформанси, інсталяції, політичні провокації, спричинення болю та насильства і таке інше. Запропонований В. Савчуком дискурс про тілесність розкриває особливості й характер як специфічних типів соціальних відносин, так і певних метафізичних пріоритетів у філософії, дозволяючи в нових умовах знаходити шляхи осмислення людиною самої себе. Концепт «мислення тілом», на думку Савчука, свідчить не про відмову від мислення, а про поширення мислення на ті сфери, які раніше мисленням не охоплювалися [4, с. 336–337]. Від академічно звичних тем учений логічним шляхом підводить нас до необхідності визнання філософської актуальності ще нещодавно

вторинної для філософського розуміння проблематики: перформанса, фотографії, медіа, які сьогодні, на думку дослідника, є зосередженням усіх рухів думки в історії. І, безумовно, у гендерній теорії, у філософських дослідженнях на конкретних прикладах ми переконуємося в культурній та соціальній значущості таких феноменів, у тому, що репрезентація проблематики тілесності як маргінального мислення аж ніяк не наближає нас до розуміння сутності життя, людини і соціуму.

З кінця 80-х років ХХ ст. у феміністській теорії стає загальним місцем припущення про те, що сам по собі сексизм не є достатньою теоретичною моделлю для розуміння ситуації жінки, чий особистий досвід пригнічення може бути більшою чи меншою мірою расистським, класовим, гетеросексуальним і таке інше. К. Креншоу, Белл Хукс, О. Лорд, Г. Ензелдуа, П. Х. Коллінз та інші дослідниці переконливо довели, що багато жінок, особливо кольорових та тих, які представляють робітничий клас, потерпають від пригноблення, що «перехрещується», і, таким чином, піддаються, іноді й білими феміністками, унікальному досвіду пригноблення, що не редукується до «сексизму», який теорія фемінізму традиційно розглядає як свій об'єкт [8].

Для теоретиків «взаємоперетину» («intersectionality») питання можливості чи бажання ізолювати певну первинну чи фундаментальну систему пригнічення не є валідним, оскільки подібні спроби ігнорують складність життя реальних людей, чий досвід подібні теорії повинні описувати та аналізувати. У феміністських колах кінця ХХ ст. теоретичний акцент, в основному, зберігався на ситуації кольорових жінок, однак пізніше багато дослідників стали підкреслювати, що розуміння імплікацій «взаємоперетину» як таких, що проблематизують ситуацію тільки кольорових жінок, призводить до нехтування питанням про конституювання нормативних суб'єктивностей, концептуалізації расизму, сексизму, класової належності як пригнічення, що взаємоперетинається, впливаючи на індивіди по-різному залежно від особливостей «складу» їх ідентичності. Останнє може призвести до припущення про те, що індивіди, як такі, «передіснують» тим дискурсивним функціям, які конституують унікальні суб'єктні позиції «взаємоперетину» [7].

У той же час учені підкреслюють, що якщо ми хочемо забезпечити адекватність «взаємозамикаючої» моделі раси, гендера і кла-

су складними та компактними історичними конфігураціями того, що раса вже є класовою та гендерною, чи що гендер вже є расовим та класовим, нам слід уникати «жестів» у бік уявного холістичного товариства, у якому всі наші відмінності можуть (принаймні в теоретичному плані) співіснувати з мінімальним напруженням. Навіть саме поняття «гібридність» не зовсім адекватно відображає складність питань, що обговорюються, оскільки воно все ж таки позиціонує расу, гендер та клас як окремі «нитки» у складному візерунку постмодерної суб'єктивності [9, с. 23].

Конструюючи расу, гендер і клас як «взаємозамікаючі», чи як такі, що частково збігаються, або гібридні категорії (терміни, фактори), ми намагаємося уникнути поводження з ними, так, якби вони володіли цілісністю «всередині й зовні», так, якби можна було б просто додати їх одну до одної. По суті, доводить Т. Чантер, разом з іншими дослідниками, ці категорії вже «окреслені одна одною», їх поява в особливі історичні моменти прив'язана до «спіралеподібної» взаємозалежності, в якій вони набувають специфічної історичної конфігурації. Раса, наприклад, як концепт модерну, з'являється в певний період часу (індустріальний, капіталістичний, колоніальний). Як така, «раса» легітимно дотримується дискурсів, які вже сконструйовані навколо виробництва додаткової вартості та організовані не тільки навколо класової напруги та конкуруючих міфів націоналізму та колоніалізму, але також навколо ідеологій гендера та сексуальності. Гендер, як категорія мобілізована західними феміністками, набуває своєї первинної форми як концепт білої гетеросексуальної жінки середнього класу, але поява гендера як політичної категорії має на увазі специфічність «невидимості» расових, класових та гетеросексуальних аспектів у категорії «жінки».

Слід зазначити, що не тільки феміністська теорія повинна протистояти своїй власній історії «расової сліпоти», але й расова теорія повинна протистояти «гендерній сліпоті». Гендер «уже» спочатку є расовою категорією, а раса завжди гендерована. Компаративна логіка політичних ідентичностей, що імпліцитно присутня в додатковій моделі раси, гендера та класу, є очевидною не тільки у феміністській думці постсучасності, але також у спробах застосувати досвід одного «Іншого» до другого «Іншого» так, якби вони відображали один одного.

Феміністи, що перебувають під впливом класичної праці Дж. Батлер «Гендерна тривога», допускають, що сексистський

дискурс окреслює не тільки душі, але й тіла жінок. Філософи – прихильники М. Фуко доводять, що дискурсивні режими виробляють населення, суб'єктів та об'єктів бажання [6, с. 95]. Однак не всі філософи підтримують ці теорії, що жодною мірою не свідчить про марність спроб змістити акценти у значеннях, зробити, на думку Батлер, «ресигніфікацію». Повномасштабні дискурсивні зміни можливі і за відсутності широкого консенсусу про те, що підлягає ресигніфікації чи взагалі їй піддається, але, як справедливо доводять дослідники гендера та філософи-феміністи, нам потрібно завжди оцінювати подібні проекти, розглядаючи їх у руслі феміністичних цілей.

Як представляється, ресигніфікація отриманих значень є ключовою для тих теоретиків та практиків фемінізму, які протистоять пригнобленню – як зовнішньому, так і внутрішньому. І якщо сьогодні фемінізм як рух не можна побачити на «вулиці», то це не означає, що політичний рух за рівноправність жінок втратив свою силу, адже він просто змінився, і сьогодні робота багатьох феміністок – учених, публіцистів та інших полягає у просуванні специфічної «ресигніфікації» та «реконструкції», що необхідні для самокритичного, але й досі антиопресивного феміністського проекту.

С. Хардінг говорить про те, що члени маргіналізованих груп повинні намагатися пояснити самим собі власний досвід для того, аби претендувати на суб'єктність, яка надана членам домінуючих груп, яким було даровано «законне право» виступати та діяти від імені всіх нас [11, с. 83–107]. До тих пір, поки буде існувати подібна ситуація жінок завжди будуть зображувати у вигляді певної «проблеми». З цих причин суб'єктність і сьогодні є важливим завданням для феміністичної теорії, адже, як правило, коли жінки включаються в конструкцію знання, вони і сьогодні є скоріше об'єктами, ніж суб'єктами знання [5, с. 286]. Тому ключовою проблемою для філософів-феміністів залишається дослідження того, як уже сконструйовано знання і як його конструювати у майбутньому; знання, що визнає гендерну відмінність, але яке при цьому бере до уваги твердження, що прагнуть до універсальності та об'єктивності. Дослідники гендера підкреслюють безперечну можливість досягнення жінками статусу суб'єкта за допомогою «свідчень», що дають знання про гендер, які делегітимують домінуючі дискурси. Ці спроби сконструювати знання, яке є сприй-

нотливим до відмінностей і при цьому визнає існування структур та процесів, що сприяють різним формам суб'єктно-об'єктних відносин, є особливо важливими в постсучасному фемінізмі, який виступає, насамперед, формою конструкції нових дискурсів та наративів – нового знання.

Література:

1. Аксенова О. В. Изменение роли политического субъекта: агент или актор? / Ольга Владимировна Аксенова // Публичное пространство, гражданское общество и власть: опыт развития и взаимодействия. – М. : РОССПЭН, 2008. – С. 181–193.
2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / Мануэль Кастельс – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
3. Кукаренко Н. Н. Гендерное неравенство и субъект феминистских политик / Наталья Николаевна Кукаренко // Новые направления политической науки. – М. : РОССПЭН, 2007. – С. 100–106.
4. Савчук В. Топологическая рефлексия / Валерий Владимирович Савчук – М. : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2012. – 416 с.
5. Тикнер Дж. Э. Мировая политика с гендерных позиций. Проблемы и подходы эпохи, наступившей после холодной войны / Дж. Энн Тикнер – М. : Культурная революция, 2006. – 336 с.
6. Фуко М. История безумия в классическую эпоху / Мишель Фуко – М. : АСТ: АСТ Москва, 2010. – 698 с.
7. Agger B. Cultural Studies as Critical Theory / Ben Agger – L. : The Falmer Press, 1998. – 217 p.
8. Anzaldúa G. Boderlands/La Frontera: The New Mestiza / Gloria Anzaldúa – Aunt Lute Books, 2012. – 312 p.
9. Callero P. L. The Sociology of the Self / Peter L. Callero // Annual Review of Sociology, 2003. – № 29. – P. 115–153.
10. Ellmann M. Thinking About Woman / Mary Ellmann – Mariner Books, 1970. – 240 p.
11. Haraway D. Siminans, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature / Donna Haraway. – Routledge, 2013. – 312 p.
12. Madison G. B. The Politics of Postmodernity: Essays in Applied Hermeneutics / Gary Brent Madison – Springer, 2013. – 277 p.
13. Volcano Del LaGrace Sex Works. – Konkursbuch Verlag, 2006. – 160 p.

Koliieva Iryna

FEMININE SUBJECTIVITY IN THE POSTMODERN WORLD OF THE «NEW FEMINISM»

The article represents the historical and philosophic research of the transformation of the notion of the feminine subjectivity in

the postmodern philosophy. The research analyses the problem of the reflection of feminine subjectivity as a social and cultural construct when articulates itself in the process of subjectivation.

The peculiarities of the key notions of the feminine subjectivity in gender studies and feminist works and the aspects of «updating» the given phenomenon in the discourses of the XXI century are analysed. The common feature of gender studies and feminist philosophy is the analysis of personal, political and cultural peculiarities of the concept of a «woman». At the same time it is important to note such a crucial feature of the feminist philosophy as the criticism of its contradictory ideas.

Nowadays feminism is both local and international. The notion of a «woman» is very ambiguous which makes the researchers deal with various other concepts. It is stressed that at present the term «gender regime» is often used as an «umbrella» notion. In spite of different forms of the gender regimes the difference between the private and public spheres is still of great importance in determining the subjectivity of either a man or a woman.

At the beginning of the XXI century the «mix» of the subject and the object produces not the «truth» of sex and gender but the theatre, the performance. The new «pheminism» demonstrates an unusual combination of improvisation and coordination, with the factor of authority always aimed at the declaration a woman as the subject in various fields of human activity.

Key words: *feminine subjectivity, feminism, gender, subject, object, class, race, resignification.*